

Asia: VN/26964/2022

Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä: Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunto oikeusministeriölle työryhmämietinnöstä Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttäminen

Kiitämme mahdollisuudesta lausua avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämistä koskevasta arviomuistiosta ja lausumme kunnioittavasti seuraavan. Työryhmän mietinnössä ehdotetaan, että pakkoavioliittoon saattaminen lisättäisiin teon tarkoitukseksi ihmiskauppaa koskevaan rikoslain 25 luvun 3 §:ään. Mietinnössä täsmennetään, että kyseinen säännös kriminalisoisi myös avioliitossa pysymiseen pakottamisen ja kattaisi sekä juridisesti pätevät avioliitot että siihen rinnastettavat liitot. Arvostamme sitä, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevan arviomuistion lausuntokierroksen palautetta on huomioitu kriminalisoinnin soveltamisalan suhteen.

Tässä lausunnossa otamme kantaa erityisesti ehdotukseen kohdella pakkoavioliittoa ihmiskaupan muotona. Mielestämme ehdotus RL 25:3:n ihmiskauppasäännöksen täsmenmäisistä siten, että avioliittoon pakottaminen lisättäisiin säännökseen teon tarkoitukseksi, kaipaa vielä harkintaa. Tarkastelemme myös pakkoavioliittoja koskevan rangaistussäännöksen soveltamisalaa. Sen suhteen olemme samaa mieltä työryhmän kanssa.

Ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet ja pakkoavioliitto

Työryhmän mietinnössä huomautetaan, että ihmiskaupan määritelmä sisältää kolme osa-aluetta: eri tekotavat, teossa käytetyt keinot ja teon tarkoituksen. Jotta kysymys olisi ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettusta ihmiskaupasta, tunnusmerkistön kaikkien kolmen osatekijän on täytyttävä ja

osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Lisäksi säännöksessä tarkoitettujen keinojen on täytynyt johtaa säännöksen mukaisten tekotapojen käyttämiseen, jotta kysymys olisi ihmiskaupasta (ks. myös HE 34/2004 vp, s. 93). Ihmiskaupassa ei kuitenkaan edellytetä, että keino, tekotapa ja tarkoitus täyttyvät samanaikaisesti. Saman säännöksen 2 momentin mukaan alle 18-vuotiaan osalta ei edellytetä keinojen käyttämistä.

Mietinnössä huomautetaan, että korkein oikeus on todennut ihmiskaupparikoksen yhteydessä, että rangaistusta mitattaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten vahingollinen ja vaarallinen teko on ollut (KKO 2022:2). Lisäksi KKO on täsmentänyt, että ihmiskaupparikos on sitä vahingollisempi ja vaarallisempi, mitä nöyryyttävämmiin ja syvämmiin se riistää asianomistajalta vapauden ja mitä haitallisemmat sen seuraukset ovat tai olisivat tapauksen olosuhteissa voineet olla. Huomioon voidaan KKO:n mukaan ottaa myös se, kuinka monia ihmiskaupan tunnusmerkistön mukaisia keinoja ja tekotapoja teossa on käytetty sekä kuinka monet ja millaiset tarkoitukset teolla on ollut. KKO painotti myös, että ihmiskaupparikosten kaltaisissa, useimmiten osana suurempaa, mahdollisesti kansainvälistäkin, organisaatiota tehdyissä teoissa on kiinnitettävä huomiota tekijän määräysvallan ja osallisuuden määrään toiminnassa sekä hänen syyllisyytensä asteeseen.

Jotta pakkoavioliitto muodostaisi ihmiskaupan muodon, siihen pitää liittyä ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita ("... tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin..."). Ehdotettu säännös soveltuisi siis lähinnä sellaisiin pakkoavioliittoihin, joissa henkilö tahallisesti asetetaan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

Mietintö ei ota kantaa sellaisiin pakkoavioliittoihin, joissa ei tapahdu väkivaltaa tai hyväksikäyttöä, mutta jotka ovat kuitenkin luonteeltaan sellaisia, että uhri ei voi itsenäisesti tehdä elämänsä tärkeimpiä päätöksiä, kuten kenen kanssa ja missä asuu, eikä pysty menemään naimisiin toisen henkilön kanssa. Mietinnössä tuodaan tämä kysymys esille, mutta kanta siihen jää jossain määrin epäselväksi. Sellainenkin pakkoavioliitto loukkaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan takaamaa yksityiselämän suojaa, joka kytkeytyy yksityisyyteen ja henkilökohtaiseen itsemääräämisoikeuteen. Olisi siksi hyvä täsmentää, onko pakottaminen avioliittoon sinänsä ihmisarvoa loukkaava teko, avioliitossa vallitsevista oloista riippumatta. Jos vastaus tähän on kielteinen, yhtäläisen suojelun näkökulmasta parempi vaihtoehto olisi pakkoavioliiton erikseen kriminalisoiva säännös, jossa pakkoavioliittoa ei liitetä ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

Tahallisuus

Ihmiskauppa on rangaistava tahallisenä tekona ja tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin tunnusmerkistön mukaisiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen suhteen tahallisuusvaatimus on korkea: tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin, eli yllä mainittuihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Mietinnön perusteella jää epäselväksi, olisiko pakkoavioliitto, johon on pakotettu siinä ajatuksessa, että se on uhrin parhaassa intressissä, rangaistava vai puuttuuko tällöin tahallisuus.

Pakkoavioliiton tarkoitus on harvoin pakotetun henkilön nimenomainen saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Avioliittoon pakottavat henkilöt voivat päinvastoin toimia siinä uskossa, että kyseinen avioliitto on pakotetun henkilön edun mukainen. Kaikkien pakkoavioliittojen ei siten välttämättä voida katsoa olevan rangaistavia ehdotetun ihmiskauppaa koskevan säännöksen perusteella. Tämä on ongelmallista Istanbulin sopimuksen 37 artiklan valossa, koska artikla edellyttää avioliittoon pakottamisen kriminalisointia kaikissa tilanteissa.

Rangaistussäännöksen soveltamisalaan kuuluvat liitot

Mietinnössä täsmennetään, että kriminalisointi kattaisi sekä juridisesti pätevät avioliitot että niihin rinnastettavat liitot. Pakottaminen ei-juridisesti pätevään avioliittoon on voinut olla rangaistava nykyistenkin ihmiskauppasäännösten perusteella.

Ihmisoikeusnäkökulmasta olisikin ongelmallista jättää epäviralliset avioliitot lainsäädännön ulkopuolelle. Jos juridisesti päteviä ja ns. epävirallisia avioliittoja käsiteltäisiin eri tavoin, niiden välille luotaisiin ongelmallisia eroja rangaistusten, soveltamiskriteereiden ja syyteoikeuden suhteen. Tämä voisi myös johtaa pakkoavioliittoja koskevien rikosoikeudellisten säännösten kiertämisyhteyksiin mm. sellaisissa tilanteissa, joissa tällaiset epäviralliset avioliitot jätettäisiin rekisteröimättä rangaistusten välttämiseksi. Tämä johtaisi uhrien eriarvoiseen kohteluun pakotetun avioliiton juridisen statuksen perusteella. Käytännössä epävirallisiin avioliittoihin pakotettuja henkilöitä uhkaavat usein samat ihmisoikeusrikkomukset – esimerkiksi väkivalta ja pakotettu raskaus - kuin juridisesti päteviin avioliittoihin pakotettuja henkilöitä. Siksi onkin tärkeää erottaa yhtäältä kysymys uskonnollisten ja muiden vastaavien epävirallisten avioliittojen siviilioikeudellisesta pätevyydestä ja toisaalta kysymys siitä, pitääkö pakottaminen epäviralliseen avioliittoon kriminalisoida.

Avioliiton käsitettä ei määritellä Istanbulin sopimuksessa tai sen selitysmuistiossa. Sopimusta voidaan tulkita siten, että se edellyttää vain juridisesti pätevien avioliittojen kriminalisointia. Mikäli säännökset koskevat ainoastaan virallisesti solmittuja liittoja, osa pakkoavioliiton uhreista voi kuitenkin jäädä vaille oikeudellista suojaa, kuten GREVIO on huomauttanut.

Kansainvälisoikeudellisen huolellisuusvelvoitteen kannalta olisikin ongelmallista jättää epäviralliset pakkoavioliitot kriminalisoinnin ulkopuolelle, kun uhreja voi uhata esim. Euroopan ihmisoikeussopimuksen suojaaman yksityiselämän suojan tai jopa kidutuksen kiellon vastaiset loukkaukset. Kannatamme siksi mietinnön ehdotusta soveltamisalaan kuuluvien liittojen osalta.

Pakottaminen avioliitossa pysymiseen

Mietinnön mukaan pakkoavioliittoon saattamisessa voi olla kyse myös tilanteesta, jossa henkilö on alun perin solminut avioliiton vapaaehtoisesti, mutta jossa olosuhteet muuttuvat tekijän toiminnasta johtuen siten, että myöhemmässä vaiheessa on kyse pakkoavioliitosta. Vaikka henkilö on suostunut esimerkiksi järjestettyyn avioliittoon, hän voi myöhemmin haluta eroa. Tilanteissa, joissa esimerkiksi yhteisön paine estää henkilöä lähtemästä avioliitosta, liitossa tapahtuvat ihmisoikeusloukkaukset voivat jatkua hyvinkin pitkään. Pidämme tätä perusteltuna ratkaisuna.

YK:n Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea onkin tehnyt selväksi, että pakkoavioliittoihin sisältyvät myös tilanteet, joissa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa (CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18). Olisi myös tärkeä huomioida, että vaikka Istanbulin sopimus edellyttää jäsenvaltioilta ainoastaan avioliittoon pakottamisen kriminalisointia, Suomella on muita ihmisoikeusvelvoitteita, jotka mm. edellyttävät, että lainsäädäntö suojaa yksityiselämää ja antaa suojaa kidutusta ja muuta julmaa, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua vastaan. Näiden toteutuminen on uhattuna, kun henkilö pakotetaan pysymään esimerkiksi väkivaltaisessa avioliitossa.

Olisi tärkeää todeta rangaistavaksi myös ne oikeudenloukkaukset, jotka ovat kohdistuneet henkilöön, joka on pakotettu pysymään ihmisoikeuksia loukkaavassa avioliitossa sen kumoamiseen asti. Tämä toteutetaan parhaiten säätämällä rangaistavaksi sekä pakottaminen avioliittoon että avioliitossa pakotettuna pysyminen.

Yhteenveto

Olemme edellä tuoneet esille joitakin seikkoja, joiden perusteella pakkoavioliittoa on haastavaa sovittaa ihmiskauppasäännökseen ehdotetussa muodossa. Jos pakkoavioliitto ymmärretään ihmiskaupan muotona, riskinä on lisäksi, että tapauksia käsittelevät viranomaiset käsittelevät niitä ihmiskauppaosaamisensa perusteella, jolloin pakkoavioliittoihin vahvasti liittyvä yhteisöllinen näkökulma voi jäädä huomiotta, vaikka se olisi tärkeää huomioida rikostutkinnassa ja rikosuhrien suojelussa. Tähän voidaan toki tarttua koulutuksilla. Ihmiskauppalainsäädäntö on kuitenkin jo nyt todetusti monimutkainen kokonaisuus, ja uuden erityispiirteiltään ihmiskaupasta selkeästi poikkeavan tarkoituksen lisääminen ei tekisi sen tulkinnasta helpompaa. Yhden sanan lisäämisen taktiikka johtaa siihen, että pakkoavioliiton tulkintaa joudutaan pitkälti etsimään eri esitöistä.

Näiden seikkojen perusteella katsomme, että ehdotettu täsmennys on vielä joiltain osin riittämätön vastaamaan kansainvälisiin velvoitteisiin. Nähdäksemme pakkoavioliiton kriminalisoinnista tulisi näistä syistä joko säätää erikseen, tai perusteluissa tulisi tarkemmin selittää, miten ehdotettu säännös soveltuisi kaikkiin pakkoavioliiton muotoihin. Erillisen pakkoavioliiton kriminalisoivan määräyksen lisääminen rikoslakiin alleviivaisi toki paremmin, että pakkoavioliitossa oikeussuojan kohde on toinen ja että tällä teolla on myös ihmiskaupasta poikkeavia piirteitä.

Turku, 22.4.2024

Lisa Grans, tutkijatohtori, Åbo Akademi

Elina Pirjatanniemi, kansainvälisen oikeuden ja valtiosääntöoikeuden professori sekä Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutin johtaja

Tutkijat toimivat Suomen Akatemian hankkeessa The many faces of special protection: Unpacking the roles of vulnerability in human rights and criminal law (ROVU).

Elina Pirjatanniemi

Lausunnonantajat: Lisa Grans ja Elina Pirjatanniemi, Åbo Akademi,
Ihmisoikeusinstituutti